

Tasavvufi ekollerin kainat ve varlıklara bakış açısı ile Üstad'ın alem ve varlık anlayışını değerlendirebilir misiniz?

Allah'ın Zat-ı Akdesi ile beraber isim ve sıfatlarının da ezeli ve ebedi olması, mutlak yokluk ve hiçlik manasını ve ihtimalini ortadan kaldırıyor. Zira **vacibü'l-vücut** ile mutlak yokluk manası iki zıttır. İki zıddın beraber bulunması ise muhaldir.

Bu yüzden, vacibü'l-vücut, **adem-i mutlakı** mahv ile tams etmiştir. O zaman her şey, ister mevcut olsun, ister madum olsun, Allah'ın ezeli ve ebedi ilminde sabit ve daimdir.

Evet, her şeyin ve her mevcudun iki cephesi vardır. Birisi, mahiyet ve zatı; diğeri ise, hariçteki vücudu ve suretidir. Yani, cismani buududur. Her şeyin aslını ve özünü teşkil eden ise, zatı ve mahiyetidir. Bu da Allah'ın ezeli ve ebedi ilminde manevi ve ilmi olarak mevcuttur. Buna **vücut-u ilmi** de denir.

Şayet, Cenab-ı Hak, ezeli irade ve kudreti ile, ilminde sabit olan bu mahiyetlere ve asıllara harici bir vücut verirse, o zaman ilmîlik ve manevilikten mahlukat ve şahadet alemine intikal etmiş olur.

İşte Cenab-ı Hakk'ın ezeli ilmindeki eşyanın mahiyet ve zatına **ayan-ı sabit** denir. Onun harici bir vücut giydirilmiş haline de mahlukat veya hakikat denilir. Üstad'ın ifadesi ile, **daire-i ilmiden, daire-i kudrete çıkmış** olana, **mahluk** ve **mevcut** denilir. Daire-i ilmîde olan mahiyet ve aslına da, her şeyin bir nevi programı ve mahiyeti hükmünde olan vücut-u ilmî denilir.

Yine, On Beşinci Mektup'ta ifade edildiği üzere;

"Hem adem-i mutlak zaten yoktur. Çünkü bir ilm-i muhîr var. Hem daire-i ilm-i ilâhînin harici yok ki, birşey ona atılsın. Daire-i ilim içinde bulunan adem ise, adem-i haricîdir ve vücut-u ilmîye perde olmuş bir ünvandır." (1)

cümleler bu meseleye işaret eder.

Bu ayan-ı sabit konusu Ehl-i sünnet içinde farklı meslek ve meşrep sahiplerine göre farklı tabirat ile mütalaa edilmiştir.

Mesela, tasavvuf mesleğinde olanlar, eşyanın ilm-i İlahide olan vücutlarına ayan-ı sabit demişler. Oradan, ezeli irade ve kudret ile, harici vücuda intikal eden haline de feyz-i mukaddes tabirini kullanmışlardır. Yine Sünni kelamcılar, ilm-i İlahide olan eşyanın vücutlarına mahiyet tabirini kullanmışlardır. Oradan kudret ve irade ile, harici aleme intikal ettirilmiş durumuna da, hakikat ismini vermişlerdir.

Felsefede, filozoflar da bu manaya uzaktan bir yaklaşımla, farklı tabir ve ifadeler kullanmışlardır. Mesela, Eflatun'un ideası, Hegel'in kamu tanrı inancı, Bergson'un ruhçuluk anlayışı, vb. fikirler bu manaya uzaktan bir bakış sayılabilir.

Yine asrın İmamı Said Nursi, ayan-ı sabit ve mahiyet tabiri yerine, vücut-u ilmi ve manevi; onun harici aleme intikal etmiş durumuna da mahlukat, ya da daire-i kudret tabirini sarf eder.

Özet olarak; delalet ve işaret noktasından aynı şeyler söyleniyor. Ama, tabir etme noktasından mesleki mukteziyata göre tasvir yapılıyor. Bir şeyin ilmi ve manevi olarak mevcudiyeti zaruridir. Çünkü, adem-i mutlak yoktur. Ama harici olarak vücuda gelmesi, ezeli irade ve kudrete bakar. Yani, Allah'ın dilemesine bakar. Bir şeye harici vücut verilmemişse; o şey, sadece ezeli ilimde mahiyet olarak vardır. Bu nedenle mahluk ismini alamaz.

Allah'ın ezeli ilminde vacip, mümkün ve mümteni olarak vücudun bütün neveleri vardır. Allah, Zat-ı Akdesi ile beraber bütün isim ve sıfatlarını bildiği gibi, mümkünattan olan her şeyin mahiyetlerini de bilir, hiç bir şey onun ilminin haricinde olamaz. **Mümteni ise,** vücudu hiçbir zaman mümkün olmayan muhal şeylere denir ki, Allah, ilmi ile bunları da bilir.

Allah'ın ezeli ilmindeki isim ve sıfatların tecelli yeri, vücut sahaları içinde, sadece mümkün olan mahiyetlerdir. Yoksa, vacip ve mümteni olanlar, tecelli ve taalluk yeri değildir. Allah'ın ezeli ilminde mümkün olan mahiyetlerde isim ve sıfatların tecelli ve taalluk keyfiyetlerini idrak etmek ve kavramak mümkün değildir.

Mesela, Allah'ın ezeli ilmindeki mahiyetlerin harici vücuttaki ölçüler ile kıyas edilmesi muhaldir. Hariçteki bir taş, sert ve hacimlidir; ama ilimdeki mahiyeti sertlikten ve hacimlilikten münezzehtir. Eğer harici aleme kıyas ederek, Allah'ın ezeli ilmindeki mahiyet ve vücutlara cismani boyut ve ölçüler ile bakarsak, bir nevi maddenin kıdemine, yani ezeliyetine zehap etmiş oluruz. Bu da zuhur, ittisal, hululiyet gibi dall ve küfrü mucip yollara götürür.

İlm-i İlahide mevcut olan mahiyet veya ayan-ı sabit dediğimiz mevcudat-ı ilmiyeler, keyfiyetini bilmediğimiz bir vücuda ve hayata mazhariyetleri vardır. Bu zaviyeden, eşyanın mahiyeti ve zatı, yani özü sabit ve daimdir. Asla adem-i mutlaka maruz değildir.

Mesela insan, zihninde bir binanın plan ve projesini ve bütün aksam ve detaylarını ifade eden bir programı tasarlasa ve bu tasarımı aynıyla harici vücuda bina olarak

---

inşa etse; bu inşaat, program olarak insan zihninin daimiyeti ile daimi olarak mevcuttur. Ama harici vücut noktasından insan, irade ve kudretin var etmesine bağımlıdır ve hadistir. Taalluk olmaz ise, husule gelemmez.

İşte, binanın zihinde oluşan program halindeki vücutuna ayan-ı sabit; onun inşaat halini alan harici vücutuna ise mahluk denir. Bina ile program farklı olmakla beraber, tamamen birbirinden bağımsız da değildir. Her ikisinde de İlahi sıfat ve isimlerin tecelli ve taallukları vardır. Ama keyfiyeti tamamen başka başkadır, birbiri ile iltibas olunmamalıdır.

İlm-i İlahideki mahiyetlerin kesret ve tenevvü; esmanın kesretinden ileri geliyor. Tıpkı, harici alemdeki kesretin, esmanın kesretinden gelmesi gibi. Yani, ayan-ı sabit denilen eşyanın mahiyet ve esasları, Cenab-ı Hakkın isimlerinin ve tecellilerin bir nevi gölgesidir. Harici mevcudat ise, bu ilmi ilahideki gölgenin gölgesidir. İbn-i Arabi'nin ifade ettiği "zıllın zıllı" tabiri, bu manaya delalet ediyor.

Mesela, güneş bir aynaya aks ediyor. Aynadaki aks da başka bir aynaya aks ediyor. Burada, güneş, isimleri temsil eder. Birinci aynadaki aks, ayan-ı sabit; en son aynadaki aks ise, harici mevcudat alemini ifade eder. Burada iltibas olmasın. Harici mevcudatın; hiç bir hakikatı olmayan hayal, vehim, ya da zihni bir şey demek olmadığı bedihidir. Buradaki gölge, nispidir. Yani, Rasih olan bir vücuda nispeten, onun altı olanlar daha zaif bir vücut mertebesinde demektir. Yoksa, eşyanın hakikati sabittir.

(1) bk. [Mektubat, On Beşinci Mektup.](#)